

Klaudy Kinga, Robin Edina, Seidl-Péché Olivia (szerk.)

Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatásmódszertanába II. Speciális rész

(Budapest: ELTE FTT – MANYE Fordítástudományi Szakosztály
Budapest, 2024. 426. pp. ISBN 978-963-489-613-5
<https://doi.org/10.21862/kutmodszertan2>)

Dobos Csilla

Miskolci Egyetem

E-mail: doboscsilla52@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0004-3172-0972>

2022-ben jelent meg az ELTE Fordító- és Tolmácsolás Tanszékének, valamint a MANYE Fordítástudományi Szakosztályának gondozásában a *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatásmódszertanába I. Általános rész* című tanulmánykötet, amelyet két év elteltével, 2024-ben követte a mű folytatása *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatásmódszertanába II. Speciális rész* címmel. A két kötet szerkesztői azonosak; mindkét kötetet a magyar fordítástudomány kiemelkedő és ismert kutatói állították össze: Klaudy Kinga, professzor emeritus, a fordítástudományi kutatások legismertebb magyarországi képviselője, az ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Programjának alapítója és vezetője, Robin Edina, az ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézetének igazgatója, a Fordító- és Tolmácsolás Tanszék vezetője és Seidl-Péché Olivia, az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsolás Tanszékének oktatója.

Hivatkozás: Dobos Cs. 2024. Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.): Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatásmódszertanába II. Speciális rész. *Fordítástudomány* 26. évf. 2. szám. 103–114.

DOI: <https://doi.org/10.35924/fordtud.26.2.9>

A két tanulmánykötet céljai alapvetően megegyeznek, mivel mindkét könyv módszertani útmutatót kíván adni a kezdő (és haladó) fordítástudományi kutatók, mesterképzésben részt vevő hallgatók, de főként doktori képzésben kutatásokat végző PhD hallgatók számára. Az ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Programja a fordítástudomány (Translation Studies) tág értelmezését képviseli, az Program hallgatói kutatásaikban a szépirodalmi művek fordítása mellett a nyelvi közvetítés számos területét vizsgálják, beleértve a szakfordítást, a tolmácsolást, az opera- és dalfordítást, az audiovizuális fordítást, a CAT eszközök használatát, a gépi fordítást, az értékelést, a lektorálást és az utószerkesztést. Ez a színes és sokrétű kutatási paletta egyrészt szilárd elméleti és módszertani alapok meglétét feltételezi, másrészt a kutatási területtől függő differenciált módszertani megközelítéseket tesz szükségessé. Az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskolájában 2003 óta működő Fordítástudományi Doktori Program több mint 20 éves tapasztalata alapján a kötet szerkesztői és szerzői ennek az igénynek kívántak eleget tenni, amikor összeállították a két módszertani tanulmánykötetet.

Az első kötet, az *Általános rész* (216 oldal) a nyelvi közvetítés kutatásának általános és alapvető aspektusaihoz nyújt módszertani segítséget. A kötetben szereplő tíz tanulmány érinti fordítástudomány dilemmáit, a nyelvi közvetítés empirikus kutatásának módszereit, a statisztikai alapú kutatásokat, a kérdőívek és az interjúk készítésének módszertanát, a kutatási adatok kezelését, a fordítástudományi kutatások általános etikai, jogi és tudományometriai kérdéseit, valamint a tudományos párbeszéd szabályait (Klaudy, Robin és Seidl-Pécs 2022, Lesznyák 2023).

A *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába* második kötet, a *Speciális rész* (426 oldal) az első kötetben kifejtett módszertani alapokra építve a fordítás, a tolmácsolás és az audiovizuális fordítás témaköreikhez tartozó kutatási területekhez kapcsolódóan mutatja be a speciális, releváns és aktuális kutatómódszertani kérdéseket. Talán nem árulunk el titkot, amikor elmondjuk, hogy az eredetileg kétkötetesre tervezett munka folytatódik és a jövőben egy harmadik módszertani tanulmánygyűjteménnyel (*Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába III.*) is segíti majd a fordítástudományi kutatásokat.

A második kötet szerkezete, ahogyan ezt az első résznél is megtapasztalhattuk, kiválóan áttekinthető, az olvasó három nagy fejezetre tagoltan találja meg a számára szükséges információkat.

Az első, *Fordítás* című fejezetben (11–276. oldal) tizennégy tanulmány olvasható, amelyek érintik a fordítás vizsgálatának szövegszintű, nyelvhelyességi, terminológiai, nyelvtechnológiai, kulturális és interkulturális, ideológiai, szépirodalmi, korpusznyelvészeti valamint gépi fordítással kapcsolatos aspektusait. A második, *Tolmácsolás* című fejezet (277–358. oldal) négy tanulmányban foglalja össze a tolmácsoláskutatás új irányait. A harmadik részben, melynek címe az *Audiovizuális fordítás* (359–416. oldal) a szerzők három tanulmányban fejtik ki a hangalámondás, a szinkronfordítás és a feliratozás kutatásával kapcsolatos módszertani kérdéseket.

A tanulmánykötetet rövid *Előszó* nyitja, amelyben a szerkesztők kifejtik a tanulmánykötet keletkezési történetét, céljait, tudományos és tapasztalati háttérnek alapját, amelyet az ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Programjában végzett oktatói, kutatói és kutatómódszertani munka nyújt. A kötet végén a huszonegy tanulmány angol nyelvű összegzését, valamint az absztraktokat követően a kulcsszavakat olvashatjuk (417–426. oldal).

A tanulmánykötet első fejezetét (Fordítás) **Károly Krisztina** *A fordítás mint szöveg(re)produkció kutatásának elméletei és módszerei* című írása vezeti be. A szerző célja, hogy átfogó elméleti keretet és releváns módszertani támpontokat nyújtson a fordítási szöveg és a fordítási szövegalkotás elemzéséhez, valamint a szövegkoherencia célnyelvi újrateremtésére irányuló szövegközpontú fordítástudományi kutatásokhoz. A fordítást mint produkciós és reprodukciós szövegalkotási folyamatot vizsgáló kutatók számára kutatómódszertani szempontból kiemelten fontos annak a – szerző nevéhez kötődő – komplex fordítási szövegelemző modellnek a megismerése, amely alkalmas arra, hogy a fordítás során a szövegstruktúrában történő speciális változásokat azonosítsa és leírja. A téma kutatásának elméleti megalapozását követően Károly Krisztina a kutatás érvényességére, megbízhatóságára és megismételhetőségére vonatkozó módszertani szempontokkal ismerteti meg az olvasót, majd áttekinti a szövegelemző kutatás tervezésének és végrehajtásának egyes fázisait a szövegválasztástól az eredmények közléséig. A tanulmány méltán és teljes joggal szerepel első helyen a kötetben.

Ugrin Zsuzsanna *Az idegen nyelvről magyarra való fordítás szövegszintjének kutatása* című tanulmánya egyrészt a grammatikai kohézió eszközeinek kutatása, másrészt az automatikus, félautomatikus és manuális elemzési módszerek és eszközök használata iránt érdeklődők számára nyújt nagyon hasznos és sokrétű segítséget. A szerző saját doktori kutatása (2021) alapján tárgyalja az angol–magyar fordítási irányban megfigyelhető szövegszintű különbségeket a forrásnyelvi interferencia szemszögéből. A szövegkohézióra vonatkozó alapvető kutatások bemutatását követően a tanulmány a fordítás szövegszintű kohéziójának vizsgálatára alkalmas, releváns és reprezentatív korpuszok felépítésének módszertanát mutatja be, ami rendkívül hasznos támpontokat kínál a szövegszintű jelenségek korpusznyelvészeti vizsgálatához. A tanulmány kiemelten érdekes részét képezik azok a fejezetek, amelyekben Ugrin Zsuzsanna a szövegek előkészítésével és elemzésével kapcsolatosan fogalmaz meg tudományosan megalapozott és a gyakorlatban jól alkalmazható útmutatásokat, illetve ismerteti a grammatikai kohézió korpuszos vizsgálatának módszereit és eszközeit.

Lesznyák Márta *A fordítói kompetencia vizsgálata* című tanulmánya több évtizedre biztosít a fordítói kompetencia iránt érdeklődőknek komoly és megalapozott, jól körülhatárolt kutatási témákat. A szerző a két legismertebb és leggyakrabban hivatkozott fordítói kompetenciamodell (PACTE, EMT) bemutatását követően számos megoldatlan kutatómódszertani problémára, kérdésre és kihívásra hívja fel figyelmet, amelyek tág teret és széles távlatokat adnak a jövőbeli kompetencia kutatásoknak. A fordítói kompetencia viszonylag könnyen és egyszerűen

definiálható (Mit kell tudni a fordítónak ahhoz, hogy jól tudjon fordítani és eredményes legyen a fordítópiacon?), a fordítói kompetencia vizsgálatának általános (vizuális) modellje is egyértelműnek és elég komplexnek tűnik, azonban a fordítói alkompetenciák és a háttérváltozók száma, ok-okozati összefüggései, validálhatósága és értékelése számos problémát vet fel az elméleti és a gyakorlati kutatásokban egyaránt. A szerző ezért a jövő fontos kutatási feladatának jelöli meg mindkét, elméleti úton felvázolt kompetenciamodell ellenőrzését, módosítását és finomítását mérhető és kontrollálható empirikus vizsgálatok segítségével. Lesznyák Márta ezzel párhuzamosan áttekinti az eddigi kutatásokban alkalmazott módszereket és a két népszerű modellhez kapcsolódóan konkrét kutatási kérdéseket fogalmaz meg, ami kiváló iránytűt jelent a kompetencia-kutatók számára.

Lesznyák Márta második tanulmánya (*Folyamatorientált kutatások a fordítástudományban*) a folyamatorientált fordítástudományi kutatások módszertani kérdéseivel foglalkozik, kiemelt figyelmet fordítva egyrészt a leggyakrabban vizsgált kutatási témákra, másrészt az adatgyűjtési technikák megváltozott módszertanára. A szerző tanulmánya kötelező szakirodalom minden olyan kutató számára, aki azt szeretné megtudni, hogy mi történik az emberi elmében a forrásnyelvi szöveg célnyelvi szöveggé alakítása során akár izolált laboratóriumi körülmények, akár a munkavégzés autentikus környezetében. Nagyon hasznos a hallgatók számára azoknak a kutatási kérdéseknek és témáknak felsorolása, amelyeket az eddigi során elvégzett folyamatorientált vizsgálatokban elemeztek. Hasonlóan hasznos és érdemi segítséget nyújtanak azon adatgyűjtési technikák (pl. hangosan gondolkodtatás, páros vagy csoportos fordítás, retrospektív interjúk, szoftveres billentyűleütés-rögzítés, szemmozgáskövetés rögzítése, képernyőfelvételek, agyi képalkotó eljárások) előnyeinek és hátrányainak a részletes bemutatása, amelyeket a folyamatorientált vizsgálatokban alkalmazhatunk. Tanulmánya végén a szerző értékes gondolatokat és hasznos módszertani tanácsokat fogalmaz meg a kezdő kutatók számára folyamatorientált vizsgálatok megtervezésével és lebonyolításával kapcsolatban, valamint számos olyan konkrét kutatási kérdést is felvázol, amelyek jelenleg még megoldásra várnak.

Dróth Júlia *Nyelvhelyesség vagy fordítástechnika? A diskurzusjelölő mondatértékű határozók fordítása az ironically példáján keresztül* című tanulmánya kutatásmódszertani mintaként szolgálhat a hallgatók és kutatók számára egyaránt. A szerző egyetlen angol szó, nevezetesen az *ironically* mondathatározó magyar fordításainak lehetséges változataiból kiindulva határozza meg négy nagyobb tématerület köré csoportosítva a kutatási kérdéseket. A tanulmányt lényegében a szerző által megfogalmazott kutatási kérdésekre adott válaszok és a konkrét válaszokkal kapcsolatos – a kontrasztív nyelvészet és a diskurzuselemzés elméleti keretébe foglalt – általános tudományos tézisek, valamint következtetések alkotják. A szerző minden választ szemléletes példákkal illusztrál, következtetései pedig olyan fordításelméleti megállapításokhoz vezetnek el az olvasót, amelyek a nyelvi és fordítási normák változására, a fordítói stratégiákra, valamint a hibák minősítésére vonatkoznak.

A fordítás magyar nyelvhelyességi kérdései, a fordításszempontrú nyelvhasználati problémák és a közvetett vagy közvetlen idegen nyelvi interferencia kérdésköre az elmúlt évtizedekben és napjainkban is előkelő helyet foglalnak el a fordítástudomány színes és sokrétű kutatási palettáján. A fordítóhallgatók és a fordítók nyelvi tudatosságával összefüggően ezekkel a kérdésekkel foglalkozik **Klaudy Kinga** *A dinamikus kontrasztok és a fordítás magyar nyelvhelyességi problémái* című tanulmánya, amelyben a szerző a fordítóképzések nyelvhelyességi „bibliájából”, a *Tíz magyar nyelvhelyességi problémakör* oktatási segédanyagból (Klaudy 2003) kiindulva vizsgálja meg a nyelvhelyességgel összefüggő fordításközpontú kérdéseket a dinamikus kontrasztok szempontjából. A szerző részletesen kifejti, hogy a leíró fordítástudomány terminológiai rendszerének (pl. átváltási műveletek) segítségével a gyakorlatban is jól vizsgálhatók azok a fordítással összefüggő nyelvhelyességi és nyelvhasználati problémák, amelyek a nyelvek közötti dinamikus kontrasztok létéből eredeztethetők. Klaudy Kinga tanulmánya kötelező olvasmány minden hallgató számára, mivel „A dinamikus kontrasztok hatása és a magyar nyelvhelyességi normák megsértése szorosán összefonódik egymással.” (Klaudy 2023: 119). A tíz nyelvhelyességi problémakör és a dinamikus kontrasztok közös metszéspontjait és ok-okozati összefüggéseit kiválóan szemléltetik az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék hallgatóinak nyelvhelyességi példatáraiból származó, három részből álló példák, amelyek bemutatják az eredeti angol mondatot, majd a szerkesztés előtti és szerkesztés utáni magyar fordításokat is.

Minden olyan kutató, továbbá szakdolgozatot, PhD vagy TDK dolgozatot író hallgató (kezdő kutató) számára, akik a fordításorientált terminológia valamelyik aspektusát választották vizsgálatuk tárgyává, szintén kötelező szakirodalom **Fóris Ágota, Sermann Eszter és Tamás Dóra Mária** *Fordításorientált terminológiai és terminográfiai kutatások* című tanulmánya. A szerzőhármás olyan átfogó és tudományosan megalapozott képet nyújt a fordításorientált terminológiai kutatásokról és módszertani kérdésekről, amelyek sziklaszilárd alapokat és támpontokat jelentenek kezdő és haladó kutatók számára egyaránt. A szerzők a terminológiai alapfogalmak és az általános kutatásmódszertani kérdések bemutatását követően megismertetik az olvasót a legfontosabb terminológiai szakirodalommal és folyóiratokkal, majd terminológiai tárgyú PhD értekezésekre hivatkozva felvázolják a fordításorientált terminológia területéhez tartozó kutatási irányokat és módszereket. A Fóris–Sermann–Tamás szerzőhármás tanulmánya nem csak kiváló tudományos útmutató a fordításorientált terminológiai kutatások megtervezéséhez és megvalósításához, hanem „kedvcsináló” is, amely minden bizonnyal – a szerzők szándékának megfelelően – hozzájárul a hazai fordításorientált terminológiai kutatások további eredményes folytatásához és fejlődéséhez.

A terminológiamedzszment szerepének fontosságával, valamint a terminológiai munka feladataival és céljaival foglalkozik **Seidl-Péché Olivia** *A terminológiamedzszment szövegnyelvészeti és nyelvtechnológiai kutatási aspektusai* című tanulmánya. A szerző kifejti, hogy a terminológiamedzszment vizsgálata nyelvészeti, kommunikációs és nyelvtechnológiai szempontból történhet, majd elem-

zi a terminológiai munka különböző részfeladatait (adatbázis létrehozása, karbantartása, a fordítás előkészítéséhez kapcsolódó munka, terminuskivonatolás). Felhívja a figyelmet, hogy napjainkban a fordításközpontú terminológiai munka magában foglalja a gépi fordítás utószerkesztését is. A kutatók számára nagyon hasznos útmutatót és támpontokat jelent a terminológiamedzsmenttel kapcsolatos főbb kutatási területek felsorolása és bemutatása (pl. szaknyelvekre jellemző terminuskészlet, terminusok közötti kapcsolatok, terminusok irodalmi szövegekben, újrafordításokban, terminológiamedzsment és CAT, gépi fordítás, illetve lokalizáció), valamint a különböző hibatípológiák ismertetése. Napjainkban kiemelten népszerű kutatási területnek számít a humán fordítások lektorálása és a gépi fordítások utószerkesztése során fellelhető terminológiai hibák összevetése, kategorizálása, minősítése. Seidl-Pécs Olivia tanulmánya – a terminológiamedzsmenttel foglalkozó kutatók mellett –, ezen utóbbi terület iránt érdeklődők számára is tudományosan megalapozott és a gyakorlatban jól alkalmazható támpontokat nyújt.

Az elmúlt évtizedekben és napjainkban is töretlen az érdeklődés a fordításkutatók körében a kulturális különbségek által okozott fordítási problémák vizsgálata iránt. **Vermes Albert** *A kulturális különbségek hatása a fordításra* című tanulmánya elsősorban számukra nyújt érdemi segítséget és fontos módszertani útmutatót a téma vizsgálatához. A kultúra és a kultúraspecifikusság fogalmának tisztázását követően a szerző a relevanciaelmélet keretében vázolja fel mindazon problémákat és jelentősebb kutatási irányokat, amelyek szorosan kapcsolódnak a nyelvi és kulturális fordíthatatlanság, a célnyelvi befogadó eltérő kognitív környezetéből adódó problémák és a másodlagos kommunikációs helyzetben megvalósítandó optimális interpretációs hasonlóság kérdésköréhez. Minden, a témával foglalkozó hallgató és kutató számára elengedhetetlenül fontos azoknak az alapvető fordítástudományi fogalmaknak az ismerete, mint például a reália, kulturális reália, nyelvspecifikus, kultúraspecifikus, honosítás, idegenítés, pragmatikai explicitáció stb., amiben Vermes Albert tanulmánya szintén alapvető, átfogó és érdemi tudományos támpontokat kínál számukra.

A kultúrának a nyelvi közvetítésben betöltött szerepe a fő témája **Hidasi Judit** *Minden fordítás interkulturális kaland* című tanulmányának is. A szerző az interkulturális kompetencia és a kulturális intelligencia terminusaira építve tárgyalja az interkulturális ismeretek jelentőségét a nyelvi közvetítés területén, bemutatva az interkulturális fókusz előtérbe kerülésének okait, valamint az interkulturalitás relevanciáját a fordítástudomány területén végzett kutatásokban. Minden fordító és tolmács számára nagy kihívást jelent a reáliák, a konnotáció és a mentális programozásban megmutatkozó interkulturális különbségek áthidalása és a megfelelő célnyelvi fordítás megalkotása. Valószínűleg ez az általános érintettség és a téma komplexitása az oka annak, hogy sok fordításkutatót érdekelnek az interkulturalitás kérdései. Hidasi Judit írása számukra nyújt elméleti, gyakorlati és módszertani segítséget a nyelv és kultúra viszonyának a nyelvi közvetítésben játszott sokrétű szerepének az elemzésével, valamint azoknak a konkrét példáknek a bemutatásá-

val, amelyek a reáliák és a konnotáció fordíthatóságát, illetve a mentális programozás eltéréséből adódó fordítási problémák tárgykörét érintik.

Izgalmas, aktuális és Magyarországon kevésbé kutatott témát mutat be **Bánhegyi Mátyás** *Politikai fordítás és ideológia: meggyőzés és manipuláció* című cikke. „[...] hazánkban a politikai és ideológiai szövegek fordításának mint témának a lefedettsége elmaradt az elvárható szinttől” – fogalmaz a szerző, aki tanulmányában érdemi és tudományosan megalapozott segítséget nyújt a téma iránt érdeklődő kutatóknak. Felvázolja és elemzi a politikai tartalmú szövegek fordításának kutatási irányvonalait és főbb trendjeit, bemutatja a narrativitás és a kritikai diskurzuselemzés elméleti kereteiben elvégzett és elvégzendő szöveg alapú kutatási témákat, részletesen ismerteti a téma vizsgálatához szükséges alapvető szakirodalmat. A szakirodalmi áttekintés mellett a téma kutatói számára kiemelten hasznos a tanulmányban azon része, amelyben a szerző négy tématerülethez (a kutatási téma azonosítása, a kutatott szöveg kiválasztása, elemzési eszközök, a kutatás buktatói) csoportosítva leírja a politikai fordítással kapcsolatos kutatások tervezésére és kivitelezésére vonatkozó gondolatait, útmutatásait.

Pusztai-Varga Ildikó *Szépirodalmi szövegek fordításszemponturna elemzése* című tanulmányában részletesen elemzi azokat a módszereket és eljárásokat, amelyek a műfordítás-kutatásban eredményesen alkalmazhatók. A szépirodalmi szövegek fordításszemponturna elemzése töretlenül népszerű és gyakori kutatási téma a PhD hallgatók, a szakdolgozatot vagy TDK munkát írók körében egyaránt. Éppen ezért Pusztai-Varga Ildikó kutatómódszertani tanácsai sokaknak nyújtanak támpontokat irodalmi művek korpuszalapú szövegösszevető vizsgálatának módszertani megalapozásában. A szerző ismerteti a műfordítás-kutatás különböző területeit és szakirodalmi példákkal illusztrálja az egyes területeken már elvégzett kutatásokat, ami szintén érdemi segítséget nyújt a műfordítás-kutatással foglalkozók számára. Kiemelten értékes része a szerző tanulmányának az a fejezet, amelyben a műfordítás-kutatás módszertani szempontjait részletezi, kiemelve a többfókuszú kutatások, az ernyőkutatások és a trianguláció módszerének jelentőségét. Pusztai-Varga Ildikó külön alfejezetekben foglalkozik a műfordítás és kultúra rendkívül szoros és dinamikus kapcsolatával és a javasolt kutatási módszerekkel (kérdőív, fókuszcsoporthat, résztvevő-megfigyelés, mélyinterjú). Tanulmánya végén a szerző a kutatás relevanciáját és objektivitását elősegítő konkrét módszertani tanácsokat fogalmaz meg, amelyek alapvető támpontokat nyújtanak a műfordítás-kutatóknak.

A nyelvtchnológiai eszközök fejlődése paradigmaváltást eredményezett a fordításkutatásban és teljesen új módszertani szempontok megjelenését eredményezte a kutatói munkában. **Seidl-Pégh Olivia** *Korpusznyelvészeti módszerek a fordított szövegek kutatásában* című tanulmányában azt fejt ki, hogy milyen új távlatokat nyitott a fordításkutatásban a valós nyelvhasználati mintákra épülő, gépileg feldolgozható szövegeket tartalmazó korpuszok vizsgálata. A szerző hasznos, elméletileg megalapozott és a gyakorlatban jól alkalmazható útmutatást ad a hallgatóknak, leendő kutatóknak és kutatóknak a korpuszépítéssel, a mintavétel mód-

szereivel, a korpuszok kiegyensúlyozottságával és reprezentativitásával, valamint a különböző típusú korpuszok elemzésével kapcsolatosan. Rendkívül hasznos a tanulmány azon része, amelyben a szerző a nyelvészeti korpuszok fajtáit konkrét példákkal szemlélteti.

A kötet első fejezetét **Yang Zijian Győző** *A gépi fordítás és kiértékelésének módszerei a fordítástudományban* című – rendkívül aktuális és innovatív témát bemutató – tanulmánya zárja, amelyben a szerző elsősorban a gépi fordítás kézi és az automatikus értékelésének módszereire, valamint az utószerkesztéssel kapcsolatos kérdésekre fókuszál. A gépi fordítás tudományával ismerkedők számára nagyon hasznos a szabályalapú, a statisztikai, a példaalapú és a neurális hálózat-alapú gépi fordítás jellemzőiről szóló történeti bevezető, azonban a kutatással foglalkozók számára az előtanított nagy nyelvi modellekkel (pl. ChatGPT, PULI), a gépi fordítás fordítástudományban betöltött szerepével és a gépi fordítás értékelésével foglalkozó részek jelentik az igaz nívót. A neurális gépi fordítás megjelenése számos hallgatót és kutatót inspirál a gépi fordítás minőségének a vizsgálatára, illetve a humán és a gépi fordítások összehasonlító elemzésére, ahol többnyire az a kérdés, hogy mit tud és mit nem tud (még) a fordítómotor. Yang Zijian Győző tanulmánya számukra nyújt alapos és átfogó ismereteket a kutatásaikhoz. A különböző hibatipológiák és értékelési szempontok, valamint az utószerkesztés jellemzőinek és komplexitásának ismerete elengedhetetlen feltétele a gépi fordítás területén végzett, napjainkban nagyon népszerű kutatásoknak.

A kötet második nagy fejezetében (*Tolmácsolás*) négy, a tolmácsolás kutatásával és vizsgálati módszereivel kapcsolatos tanulmány kapott helyet. A nyitó tanulmány **Seresi Márta** *Válaszutat a tolmácsolás kutatásában* című írása, amelyben a szerző a tolmácsoláskutatás történetének rövid áttekintését követően a tolmácsolás bölcsészettudományi (nyelvészeti és fordítástudományi), természettudományi és interdiszciplináris megközelítéséről értekezik. A tolmácsoláskutatók számára rendkívül hasznosak azok az információk, amelyeket a szerző az empirikus kutatási módszerek, azon belül a megfigyelő (feltáró, fókuszált elemző, hipotézistesztlő, kérdőíves, interjúra épülő), valamint a kísérleti kutatásokkal (statisztikai hipotézistesztlés, nyitott kísérlet) kapcsolatban leír és elemez. A kutatási módszerek tolmácsolási szituációra történő vonatkoztatása, valamint az egyes módszerek előnyeinek és hátrányainak a részletes ismertetése további segítséget nyújt a hallgatóknak és kutatóknak. A módszertani ismereteket követően az olvasó betekintést nyer a tolmácsolástudományban kutatott témák sokszínűségébe, ami újabb támpont és egyben gondolatébresztő a hallgatók számára. Érdekes és figyelemre méltó a szerző tanulmányt záró eszmefuttatása arról, hogy a tolmácsolástudományi kutatások eredményei hogyan és milyen mélységben befolyásol(hat)ják a tolmácsok gyakorlati tevékenységét.

A *Tolmácsolás* című fejezet második tanulmányát **Szabó Csilla** készítette *Kutatási irányok a konszekutív jegyzeteléstechikában* címmel. A szerző a legújabb külföldi és hazai szakirodalmi forrásokat tárja elénk és rendkívül gazdag, sokrétű anyag alapján mutatja be a konszekutív jegyzeteléstechika kutatásának alapvető

módszereit és legfőbb területeit. Az olvasó amellett, hogy megismeri a konszekutív jegyzetelés technika két, empirikus módszerekkel leggyakrabban vizsgált kérdését (milyen formában és milyen nyelven jegyzetelnek a tolmácsok), betekintést nyer a kutatási módszerek alapvető problémáiba, amelyek a tolmácsolás és a tolmácsoláskutatás sokváltozós jellegéből erednek (pl. a tolmácsolási megbízás fajtája, helyszíne, a célközönség igényei, a szöveg nehézségi szintje, adatsűrűsége, a nyelvpár, a nyelvi irány, a tolmács tapasztalata, a fizikai körülmények, a stressz-faktorok stb.). Szabó Csilla tanulmánya felhívja a leendő kutatók figyelmét, hogy ezen ismérvek alapvetően határozzák meg egyrészt a jegyzetelés technika (változó és rugalmasan alakítható) jellemzőit, másrészt a jegyzetelés technika különböző kutatási irányainak jellegét és összetettségét. Fontos, hogy a jegyzetelés technika kutatói tudatosan kezeljék a sokváltozós jellegből adódó következményeket, mivel ez szorosan összefügg a kutatási módszerek megválasztásával, valamint a kutatási eredmények megbízhatóságával és érvényességével. A szerző hangsúlyozza, hogy a jegyzetelés technikát vizsgáló kutatásokban körültekintően, a kutatási célokat alaposan mérlegelve kell kiválasztani a változókat. A leendő kutatók számára fontos útmutatást jelent, hogy a szerző, a már kutatott témakörök ismertetését követően, felsorolja a még feltárandó – a konszekutív jegyzetelés technika különböző aspektusait érintő – kutatási területeket.

A fejezet harmadik tanulmányának szerzői **Bakti Mária** és **Bóna Judit**, akik *A tolmácsolt célnyelvi beszédprodukciónak jellegzetességeinek vizsgálata* című írásuk kiindulópontjaként összevetik a tolmácsok célnyelvi beszédprodukciónak az egy nyelvű spontán beszéddel. Az eltérések összegzése kiváló alapot kínál azoknak a jellegzetességeknek a definiálására, amelyek kijelölik a tolmácsolt beszédprodukciónak foglalkozó kutatások módszereit és lehetséges irányvonalait. A leendő kutatók számára fontos útmutatás, hogy a szerzők a bevezetőben felsorolják azokat az alappelveket, amelyeknek ismerete a téma kutatásához elengedhetetlenül szükséges. Nagyon hasznosak továbbá a tanulmány azon részei, amelyekben a szerzők áttekintik az eddig megvalósított kutatásokat, azok főbb témaköreit és eredményeit, illetve részletesen ismertetik a Levelt modellt, amely immáron több évtizede a beszédprodukciónak területén végzett kutatások elméleti keretét adja. A tolmácsok célnyelvi beszédprodukciónak vizsgálatára vonatkozó elméleti támpontok kifejtését követően Bakti Mária és Bóna Judit szinkrontolmácsolások anyagából származó konkrét példákkal szemléltetik azokat. A tanulmány részletes áttekintést és érdemi módszertani segítséget nyújt a téma vizsgálatára vállalkozó tolmácsoláskutatóknak, hasznos információkat közöl az anyaggyűjtéssel, a korpuszok elérhetőségével és az átírással, valamint a tolmácsolt célnyelvi beszédprodukciónak vizsgálatok felmerülő problémákkal és kihívásokkal kapcsolatban.

A második fejezetet **Skriba Orsolya** *Kognitív- és idegtudományi módszerek a tolmácsolás kutatásában* című tanulmánya zárja, amelyben a szerző egy rendkívül érdekes, izgalmas és a közeli jövőben nagyon reményteljes, széles távlatokat rejtő kutatási irányt mutat be. Napjainkban azonban az átlagos kutatóknak még minimális mértékben is csak rendkívül ritkán, különböző tényezők szerencsés

egybeesése folytán állnak rendelkezésére a noninvazív vizsgálati eljárásokhoz szükséges korszerű technológiai eszközök, mint amilyen például az elektroenkefalográf (EEG), a funkcionális mágneses rezonancia vizsgálat eszköze (fMRI) vagy a pozitronemissziós tomográf (PET). Kétségtelenül igaz azonban, hogy a képképző vizsgálatok segítségével olyan új szempontokat és kutatási irányvonalakat lehet meghonosítani a fordítástudományi kutatásokban, amelyekről a kezdetekben álmodni sem mertünk. Vitathatatlan továbbá az a tény is, hogy a szerző által említett neurológiai és neurolingvisztikai kutatási módszereknek, kognitív idegtudomány vizsgálatoknak, továbbá az idegtudományi eszközökkel mérhető kognitív folyamatok vizsgálatának egyre fontosabb szerepe (van) lesz a tolmácsolástudományi kutatásokban. A kognitív- és idegtudományi módszerek alkalmazásával összefüggő feladatok (pl. szó- vagy mondatfordítás, ekvivalenciafelismerő feladatok, randomizált szólistákhoz kötődő feladatok, mentális, szabályváltó feladatok, gátlásfeloldásos feladatok stb.), számos új információt eredményeznek a tolmácsoláskutatásban a memóriával, a kognitív erőfeszítéssel, a mentális flexibilitással vagy a tolmácsolás neurokognícióra gyakorolt hatásával kapcsolatban. A szerző írása nem könnyű olvasmány, azonban az általa felismert és bemutatott összefüggések a fordítás-, a tolmácsolás- és az idegtudomány között új és innovatív utakat nyitnak a multidiszciplináris kutatások irányában.

A kötet harmadik fejezetét (*Audiovizuális fordítás*) **Juhász-Koch Márta** *A hangalámondás mint audiovizuális fordítási mód kutatása* című írása nyitja. A szerző joggal nevezi az audiovizuális fordítás (AVF) ezen területét a fordítástudomány fekete bárányának, hiszen összevetve például a feliratozással, a hangalámondás (voice-over) szakirodalma napjainkban nemzetközi szinten és hazai vonatkozásban is meglehetősen csekély. Ezek a tények kiemelten fontossá teszik Juhász-Koch Márta tanulmányát, amelyben kifejti a hangalámondás fordításelméleti szempontok szerinti vizsgálatának módszertani alapjait, hozzájárulva ezzel a téma hazai kutatásának meghonosításához. A szerző a hangalámondásnak mint részleges hangcserés audiovizuális fordítási módnak – a külföldi szakirodalom alapján készített – saját definícióját ismerteti, amelyre egészen biztosan sokan fognak hivatkozni a jövőbeni kutatásokban. A megközelítőleges izokronia terminus bevezetésével a szerző tovább árnyalja a hangalámondásról kialakított képet, majd ezt követően a hangalámondásos műsортípusokról, valamint a forrás- és célnyelvi szövegkönyvekről olvashatunk. A szerző – a betűk mérete miatt nehezen olvasható, de ennek ellenére nagyon szemléletes – ábrák segítségével mutatja be a szövegkönyvek lehetséges formátumait, mindvégig hangsúlyozva, hogy a hangalámondás elsődleges forrásnyelvi szövegforrása mindig az eredeti hangzó szöveg. A hangalámondással foglalkozó fordításkutatók számára a tanulmány kiemelten értékes és hasznos része a korpuszépítés sajátosságait bemutató fejezet, valamint a szerzőnek a hangalámondás korpuszalapú vizsgálatával kapcsolatos megfigyelései, tapasztalatai és tanácsai. Bízást állíthatjuk, hogy Juhász-Koch Márta tanulmánya a hangalámondással foglalkozó fordítástudományi kutatások egyik alapvető forrása lesz.

A fordítástudományi kutatások széles palettáján napjainkban – a fordításorientált MI kutatások mellett – az egyik legnépszerűbb terület az audiovizuális fordítás (AVF), és azon belül a feliratozás. Kevesebb tanulmány foglalkozik a szinkronizálás és a szinkronfordítás kérdéseivel, aminek egyértelműen az az oka, hogy a szinkronfordítási korpusz összeállítása még a mai technikai lehetőségek mellett is bonyolultabb, mint a feliratokból álló korpusz elkészítése. Éppen ezért **Sereg Judit** *A szinkronfordítás kutatásának módszertana* című tanulmánya kiemelten fontos elméleti és módszertani szempontból egyaránt. A szerző átfogó ismereteket és hasznos tanácsokat ad a szinkronfordítással foglalkozó kutatóknak: áttekinti a téma nemzetközi és hazai szakirodalmát, definiálja a jelenséget, bemutatja a szinkronfordítás érdemi kutatásához szükséges releváns terminológiai kifejezéseket (pl. szinkronitás, szinkronnyelv, befogadasközpontú szinkronfordítás, szinkronfordítási korpusz, szinkronszöveggönyv, forgatás utáni szöveggönyv, leirat), valamint azokat a legfontosabb kutatási módszereket, amelyeknek segítségével a téma eredményesen vizsgálható. A szinkronfordítás kutatási történetének bemutatását követően a szerző bemutatja a szöveggönyvek fajtáit, majd rátér a forrásnyelvi és a célnyelvi szinkronfordítási korpusz építésének módszertanára. Sereg Judit tanulmánya kötelező szakirodalom, hasznos kiindulópont és szilárd alap minden szinkronfordítással foglalkozó kutató számára.

A harmadik fejezetet és egyben a kötetet is **Malaczkov Szilvia** *A feliratozás fordítástudományi kutatásának módszerei* című tanulmánya zárja, amelyben a szerző a feliratozás vizsgálatában alkalmazható (1) általános fordítástudományi eljárásokat, valamint (2) a feliratozás ismérveiből eredeztethető speciális módszereket mutatja be. Ezen kettős módszertani alap összefüggéseinek és átfedéseinek megismerése hasznos támpontokat nyújt minden feliratozással foglalkozó kutató számára. A szerző írásában többször rámutat arra, hogy a feliratozás kutatása kitágítja a fordítástudomány eddigi határait, ezért speciális módszertani megoldásokra és megközelítési módokra van szükség. A feliratozás új kutatási szempontjai alapján újra kell definiálni számos fordításelméleti alapfogalmat, mint például a szöveg, a szerzőség, az értelmezés, a fordítási egység, a fordítási stratégia, a fordítási norma, továbbá a szóbeliség és az írásbeliség kapcsolata. Malaczkov Szilvia tanulmányából az olvasó három olyan kategóriát ismer meg (multimodalitás, technikai korlátok, befogadói elvárások), amelyek alapvetően határozzák meg a felsorolt fordításelméleti fogalmak (újra)értelmezését, valamint a feliratozott szövegek kutatási módszertanát.

A *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába I. Általános rész* című tanulmánykötethez (2022) hasonlóan a *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába II. Speciális rész* című kötet is hiánypótló mű, mivel a fordítástudomány különböző területein a legmodernebb kutatási módszerek átfogó, részletes és tudományos ismertetését tartalmazza. Elismerés a kötet ötletgazdáinak és szerkesztőinek, akik összefogták a magyarországi fordítástudomány ismert képviselőit, hogy az általuk művelt fordítástudományi kutatási területet általános és kiemelten módszertani szempontból megismertessék az olvasóval.

A tanulmányköteteket kötelező szakirodalomként eredményesen használhatják egyrészt a fordítástudománnyal foglalkozó kutatók és oktatók, másrészt azok a doktori, szakdolgozati és TDK kutatásokat végző hallgatók, akik egy-egy konkrét fordítástudományi területet választották vizsgálatuk tárgyává.

Irodalom

- Klaudy K. 2003. Tíz magyar nyelvhelyességi problémakör. In: Klaudy K. (szerk.) *Fordítástechnikai minimum. Oktatási segédanyag*. Kézirat. Budapest: ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Központ.
- Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.) 2022. *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába I. Általános rész*. Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály.
<https://doi.org/10.21862/kutmodszertan1>
- Lesznyák M. 2023. Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O (szerk.): Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába I. *Fordítástudomány* 25. évf. 2. szám. 158–165.
<https://doi.org/10.35924/fordtud.25.2.12>